

מחשבת קצרה על הדף

הרב יחזקאל הרטמן

SHORT MACHSHAVA ON THE DAF

מנחות דף מא

עניין: ענשיתו אעשה בזמן דאיכא ריתחא

כלי חמדה פרשת וירא

ומה שתמה הגאון מהר"י זצוק"ל מדברי התוס' מנחות, אמת הדבר שכן דעת התוס' מנחות (דף מ"א ע"א) ד"ה ענשיתו אעשה. וראייתם כיון דבעשה החיובית גם ב"ד של מטה מכין עד שתצא נפשו לקיים העשה, אמנם בכל זאת אין הדבר מוסכם, ונראה שהוא במחלוקת בין רבותינו הראשונים ז"ל, דהרי מבואר בריטב"א ר"ה (דף ט"ז ע"ב) ד"ה ואמר ר"י כל שנה שאין תוקעין בתחילתה שכתב בזה"ל: מדנקט האי טעמא משמע שאינו אומר שאין תוקעין כלל, דא"כ למ"ל האי טעמא, והלא זה יום הדין ואמר הקב"ה שנתרצה לפניו בשופר וכו', כאדם המתרצה בקרבנו ומתכפר לו, וכשאנו פושעין במצוה זו אנו נענשין לא מפני מצוה זו דהא לא מענישין בב"ד של מעלה אעשה אלא בעידן ריתחא, אלא כי בביטול ריצוי זה ומצוה זו בטל קרבן ובטלה כפרת עונותיו הקודמין, ומתחייבין בדין כמו שחטא ואינו מביא קרבן עכ"ל. מבואר מדברי קדשו להדיא דאפי' במצ"ע התקיעת שופר דהוי מצוה חיובית, מ"מ אין הבי"ד של מעלה מענישין בעידן ריתחא.

וקושיית התוס' מהא דמכין עד שתצא נפשו, יש לתרץ לשיטת הריטב"א ז"ל דס"ל דאה"נ הדודאי איכא עונש בב"ד של מטה על ביטול עשה אף שלא בעידן ריתחא, אך [בבי"ד של מעלה] העונש הזה אינו בעוה"ז רק בעוה"ב, דעונש של עשה אינו בעוה"ז, רק בעידן ריתחא מענישין בב"ד של מעלה בעוה"ז ג"כ, ולפי"ז א"ש דברי הפני".

דרוש יב

דמשמע דדוקא בזמן ריתחא איכא עונש בעשה, אבל שלא בזמן ריתחא לא; והוא הפך כל מה שאמרנו. **אבן**, אין זה אצלי ממה שיקשה; דבכל מצוות עשה דהו חובת גברא, ודאי יש בביטולן גם כן איסור האזהרה דבעמוד ועשה קאי, ועליו מוטל החוב לעשות, וכשאינו עושה עובר על מה שהזהר מלימנע לעשות. אבל ציצית, שבאה עליה המסקנא [שם] דחובת מנא היא, וכן כל מצוה כיוצא בה שאין חיובה אלא לכשתזדמן לידו, נהי דכשתבוא לידו ואינו עושה ייקרא מבטל ועובר על האזהרה — כיון שעתה הוא חייב לעשותה, נתוסף בה איסור הלאו — מכל מקום, פשיטא דבשלא באה לידו לא מיקרי עובר על אזהרת איסור המניעה, אלא הוא בלבד משולל וחסר מהעשה ההיא. ועל כן אמר רב קטינא: מי ענשיתו אעשה? — אפשר כשאין כאן אלא עשה גרידא — כי הכא בציצית, שכשאינו לובש הלבוש המחוייב לא שייך בזה שום איסור עיכוב על האזהרה — גם בזה אתם מענישים על העשה גופו, על שאין אנו מבקשים לבוא לידי חיוב עשייתו כדי לקיימו? והשיב: אין; דבעידן ריתחא צריכים אתם להשתדל ולחפש צדדים מן המטמונים, להרבות בזכויות ובקיום מצוות, להינצל מן העונש.

אמנם, אני אומר עוד בדיוק לשוננו, שאמר: ענשיתו; וכן בתשובת המלאך: ענשין — למה לא אמר סתם: איכא עונש אעשה? והוא ישיב: אין, בעידן ריתחא איכא עונש.

ויצא לנו מזה, כי העונש הבא על ידי מלאך הוא יותר קשה מהבא על ידו, יתברך; וממילא — כי בהיות המלאך הוא המעניש, יורה היות החטא יותר חמור; כי מהיות החטא קל, יענישהו הוא, יתברך, על ידו בקלות האפשר, ולא ימסרהו אל המלאך. ובראות רב קטינא, ע"ה, דברי המלאך אשר דיבר אליו קשות על הציצית, וכאילו ירצה להענישו על ככה, אמר לו: ידעתי אני, ידעתי, כי גם על ביטול מצוות עשה יש עונש, בעבור מה שבאה עליו האזהרה בלשון "הישמר" כאילו היה לאו; אבל חשבתי שעונש זה לא יהיה אלא על ידו, יתברך, במדה של רחמים. דדוקא העובר על מצוות לא תעשה ממש, מפני חומרתן, יש מקום למלאך להעניש עליהם; אבל אע"ה, שהוא קל, גם כן ענשיתו? לא ייתכן למסור הדבר לכם, שאתם תענישו כפי מהות ענינו; עונש זה היה ראוי להעשות על ידו, יתברך, בלבד ולא על ידכם. והשיב המלאך, כי כן הוא הדבר בעלמא, שאין לנו מקום להעניש אנחנו אעשה, לפי שאינו כל כך חמור; אבל "בעידן ריתחא ענשין" — אנחנו המענישים והמייסרים, אפילו על העשה, כי בזמן כזה קלות שבקלות נידונות כחמורות.

מהר"ל ח"א

אין בעידן ריתחא. פי' (שם מ"א ע"א). מלאכא אע"ג (שמצות) [שביטל] אשכחיה לרב קטינא וכו' מצות] עשה, היינו שאינו אמר ליה ענשיתו אעשה א"ל קונה מעלה ומדריג' יותר, בזמן דאיכא ריתחא ענשין. ואין דומה למצות לא תעשה כי מצות לא תעשה שחוטא ועושה מה שאין ראוי לעשות. ודי בזה כאשר אינו מקיים העשה שאין הש"י נותן לו שכר בעולם הבא. אבל לענוש אותו כאשר אינו מקיים מצות עשה דבר זה אין ראוי. ועל זה אמר בעידן ריתחא שדמת הדין הגמור שולט בעול'. הקב"ה מעניש אף על מצות עשה, מפני שהיה לו לקנות מעלה, ואל דבר זה נברא האדם שיקנה תמיד מעלה יותר ולפיכך מעניש ליה על דבר זה.

דברי שאול

דף פ"א קט"א קט"א וכו' ענשיתו אעשה חין ענין ריתחא ענשין אעשה וכו'. **למעניד הטעם דהנה עשה אם לא יקיים אינו רק עמשה נלמד ועל המעשה של ענינה אינו עלטרף למעשה כ"ז שלא עשה עמשה לכך לא ענשין כי אם ענין ריתחא. ונזה פירסתי ע"ס הפייטן צהפלה לאל עורך דין לירע עמשה צ"ס דין לכוזם כעסי צדן דהייט סנאעם על טעם דלינו רק עמשה נלמד לכך אף סירע עמשה כונס כעסי ולינו ענשין ע"ז: אע"פ צמסיוסם ים לפרס סאף סירע**

